

Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler

Çağrı Erhan*

Ersin Embel**

Öz

Bu makalede, Türkiye'nin belli başlı dış politika kararlarını temsil eden örnek olaylar dört yapısal faktör çerçevesinde incelenmektedir. Söz konusu faktörler; ekonomi ve kalkınma, stratejik vizyon, iç politika ve uluslararası konjonktür olarak saptanmıştır. Tarihsel bir bakış açısıyla ve liderlerin kişisel ya da psikolojik çözümlerine girilmeksizin, belirtilen faktörlerin, Türkiye'deki karar vericilerin tutumlarını nasıl etkilediği konusu üzerinde durulacaktır. Ortaya konmaya çalışıldığı gibi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dış politika alanındaki kararlar, kimi zaman ekonomik gereklilik algısına dayanılarak, kimi zaman iç politika kaygıları, bazen de dış destek ihtiyacı ve/veya stratejik değerlendirmeler çerçevesinde alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk dış politikası, yapısal faktörler, karar verici, dış politika, iç politika, strateji, pragmatizm

Giriş

Birey, özellikle 19. yüzyıl öncesinde tarihsel anlatının büyük ölçüde dayandığı temel unsur olmuştur. Bir *büyük adam anlatısı* olarak özetlenebilecek bu yaklaşım, toplumsal ve ekonomik koşullar ve yapılardan bağımsız olarak üstün yeteneklere sahip bireylerin zaman zaman ortaya çıkarak tarihsel gelişimi şekillendirdiği inancına dayanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren sosyal teorinin gelişmesi ve sosyal bilimlerde yapı kavramının öne çıkması

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi – Ankara / Türkiye
cagri.erhan@politics.ankara.edu.tr

** Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi – Ankara / Türkiye
embel@politics.ankara.edu.tr

nedeniyle bireylerin ancak bu yapılar içinde değerlendirildikleri takdirde akademik bir anlam ifade edebilecekleri görüşü hâkim hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüz tarihçiliği de sosyal bilimlerin geldiği aşama itibarıyla bireyleri, içinde var oldukları yapılar ve koşullar çerçevesinde değerlendirmektedir. Başlıca araştırma alanı devletlerin dış politikaları olan Siyasi Tarih disiplini de günümüzde bireye ve bu anlamda karar alma mekanizmasının başında bulunan siyasi liderlere böyle bir perspektiften yaklaşmaktadır.

Dış politika ve liderler, Siyasi Tarih alanından farklı disiplin ve yaklaşımların da araştırma konusunu oluşturmaktadır. Özellikle dış politikanın oluşumunda ve karar alma süreçlerinde liderin rolü gerek Politik Psikoloji gerek Dış Politika Analizi alanları çerçevesinde incelenmektedir ve bu konuda zengin ve spesifik bir literatür bulunmaktadır. Söz konusu disiplinler çerçevesinde çeşitli liderlik tipleri öngörülmüş ve liderin karar alma sürecinde birçok faktörün (psikolojik, bilişsel, ulusal, uluslararası vb.) etkili olduğu ortaya konmuştur (örn. Hemann ve Preston 1994).

Türkiye’de liderin pozisyonu, tarihsel, toplumsal ve hukuksal nedenlerle öteden beri güçlü ve belirleyici olmuştur. 2013 ortası itibarıyla gündemde olan başkanlık sistemi tartışmaları çerçevesinde Başbakan Erdoğan’ın “...bu bize yabancı bir anlayış da değil. Çünkü bizim tarihimize, ecdadımıza baktığımız zaman bunun benzerini Osmanlı yaşamış” şeklindeki sözleri bu tarihsellik iddiasını yansıtmaktadır (Güven 2013).

Cumhuriyetin başından beri, liderin üzerinde simgeleşen iktidar algısı kitleleri yönlendirmiştir. Bu lider bazen bir cumhurbaşkanı ya da başbakan gibi bir sivil, bazen ise askeri darbeden sonra iktidarı ele geçiren bir asker kişi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü gibi hem asker hem sivil kişiliklerin şahıslarında özdeşleştirildiği liderler de mevcuttur. Nitekim üniformalarını çıkartmış olmalarına rağmen cumhurbaşkanlığı döneminde Atatürk’e “Gazi Hazretleri”, başbakanlıkları döneminde İnönü’ye, “İsmet Paşa” şeklinde hitap edilmesi neredeyse geleneksel hale gelmişti.

Hukuksal ve siyasi sistem açısından bakıldığında da özellikle dış politikanın büyük ölçüde yürütmenin ve dolayısıyla liderin denetiminde bulunduğu görülmektedir. Öyle ki, Demokrat Parti yıllarındaki uygulamaların tekrarını önleme iddiasıyla hazırlanan 1961 Anayasası döneminde bile hükümetler dış politika konusunda TBMM denetiminin dışında davranma imkânı yakalamışlardır (Soysal 1964: 208-210). 1982 Anayasası’nın da benzer bir mantığı takip ettiği düşünülürse, dış politikada, son tahlilde, yürütme erkinin belirleyici olageldiği söylenebilir.

Anayasanın “milletlerarası anlaşmaların” onaylanmasıyla ilgili bir düzenleme yapan 90. maddesi, her ne kadar onay yetkisini yasama organına vermişse de, hem çok geniş bir istisna hükmü getirmiş, hem de TBMM’de çoğunluğa sahip hükümetlerin istemediği anlaşmaların gündeme alınmasına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca, milletlerarası anlaşmaların TBMM Genel Kurulu’na sevk edildikten sonra, kabul edilmemesi son derece istisnai bir durumdur. Kaldı ki, gerek tek partili gerekse çok partili dönemde, “gizli” statüsüne sokularak, hükümetler tarafından TBMM’nin gündemine dahi getirilmeyen çok sayıda milletlerarası anlaşma vardır.

Aynı şekilde, savaş ilanı ve yabancı askeri kuvvetlerin Türkiye’ye, Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının da yurtdışına çıkmasında yetkiyi TBMM’ye veren 92. maddede de, asıl güç yürütmededir. Yakın dönem Türk-Amerikan ilişkilerindeki dönüm noktalarından biri sayılan 1 Mart 2003 tezkeresi dışında, hükümetler tarafından sevk edilip de, TBMM tarafından kabul edilmeyen bir asker gönderme / kabul etme tezkeresi örneği yoktur. 90. maddede olduğu gibi, anayasa yapıcı, 92. maddede de, hükümetlerin, dolayısıyla liderlerin hareket sahasını genişleten bir düzenleme yapmış ve “Türkiye’nin milletlerarası anlaşmalarının” gerektirdiği hallerde, TBMM onayına ihtiyaç kalmayacağını hükme bağlamıştır. Nitekim hükümetler, bilhassa NATO çerçevesindeki operasyonlara, TBMM onayına ihtiyaç duymadan asker gönderme kararı alabilmektedirler. Kamuoyunun hassas olduğu konularda ise, NATO çerçevesinde de olsa, TBMM’ye başvurmayı tercih etmektedirler. Nasılsa, ret edilme ihtimalinin çok düşük olduğu bu türden tezkerelerin yasama organına sevk, hükümetlerin eylemlerine meşruiyet kazandırmanın ötesinde bir işlev görmemektedir.

Bu makalede, Türkiye’nin dış politikasının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan süreçteki belli başlı olağandışı durumlarda karar alma sürecinde hangi yapısal faktörlerin etkili olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Burada incelenecek örnek olaylar, ya bir kriz durumunu ya da alınan tutum nedeniyle sonrasındaki süreçte ülkeyi ciddi ve kapsamlı şekilde etkileyen gelişmeleri içermektedir. Kuşkusuz, bu kapsamda çok sayıda örnek bulunabilir fakat burada söz konusu olaylar arasından bir kısmı seçilmiştir. Çalışmada, seçilmiş örnek olaylar üzerinden, karar vericileri yönlendiren başlıca yapısal faktörler kategorileştirilerek incelenecektir. Bu faktörler, ekonomik kalkınma, stratejik vizyon, iç politika gereksinimleri ve dış destek arayışı olarak kabul edilmiştir. Söz konusu faktörler, farklı dönemlerde ve durumlarda alınan kararları ve liderlerin tutumunu farklı düzeyde etkilemiştir. Belli bir olayda ekono-

mik çıkar algısı nihai kararın alınmasında belirleyici olurken bir başka olayda, liderin başında bulunduğu siyasi parti içindeki dengeler belirleyici olabilmıştır. Burada, söz konusu faktörlerin oluşturulan politikalarda tek başlarına belirleyici olduklarını değil, karar alınırken öncelikle göz önünde bulundurulduklarını vurgulamak isteriz. Sonuç olarak, bahsedilen yaklaşım çerçevesinde, bir yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçteki kriz ya da dönüm noktası olarak kabul edilebilecek durumlar ve olaylar, bir yandan da Türkiye'deki dış politika yapım süreçleri ve liderin rolü hakkında genel bir bilgi sunulması hedeflenmektedir.

Ekonomi ve Kalkınma

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sorunlarını da miras bıraktığı cumhuriyet dönemindeki yöneticiler için ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlayacak adımlar atmak daima başlıca hedeflerden biri olmuştur. 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi ile yeni rejimin liberal bir ekonomi anlayışını benimseyeceği açıkça ortaya konduktan ve Lozan Barış Antlaşması'nda kapitülasyonların kaldırılarak Osmanlı borçlarının geri ödeme koşullarının düzenlenmesinden sonra, gelişmiş Batı ekonomileriyle güçlü bağlantılar kurarak yabancı sermayeyi ülkeye çekecek düzenlemeler yapmak adeta temel bir ilke olarak benimsenmiştir. 1929'da patlak veren Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı dönemi ile kısmen 1960'lı yıllar bunun istisnasını oluşturmuştur. Yine bu kapsamda olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren, gayri Müslimler yerine *yerli* diye nitelenen Türk-İslam unsurlara dayalı bir burjuvazi yaratılması hedefi de gözletmiştir. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında giderek güç kazanan *yerli* burjuvazi, özellikle 1970'lerden itibaren dış politikaya da etki eden aktörlerden biri olacaktır. Bu kısımda, cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yaklaşık yirmişer yıl aralıklarla olmak üzere karar vericilerin ekonomik çıkar ve ihtiyaç algıları çerçevesinde ne yönde kararlar aldıklarına dair bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

Chester Projesi: Cumhuriyetin ilanından hemen önce gündeme gelen Chester Projesi, sonuçsuz kalmış olmasına karşın karar vericilerin yabancı sermaye yoluyla kalkınma arayışının erken dönemdeki önemli örneklerinden biridir. Esasen ilk kez 1911'de önerilen proje, Amerikan Chester Grubu'nun Sivas'tan başlayıp Musul bölgesine uzanacak bir demiryolu yapması ve bunun karşılığında şirkete 99 yıllığına demiryolu, liman ve maden gibi işletmelerin imtiyazının verilmesini öngörüyordu. O dönemde Meclisi Mebusan tarafından reddedilen proje, Lozan görüşmeleri sırasında şirket tarafından yeniden önerilmiş ve TBMM 9 Nisan 1923'te proje sözleşme-

sini onaylamıştır. TBMM'deki görüşmelerde projenin, özellikle Rusya tehdidi nedeniyle uzun süredir ihmal edilen Doğu Anadolu başta olmak üzere ülkenin kalkınmasını sağlayacağı, böyle bir dış destek alınmaksızın benzer bir gelişmenin ülke kaynaklarıyla sağlanamayacağı vurgulanmıştır. Mustafa Kemal'in de İzmir İktisat Kongresi'nden beri yabancı sermaye konusundaki olumlu tavrına paralel olarak destek verdiği proje, Musul sorunun Lozan'da Türkiye aleyhine sonuçlanması nedeniyle başlatılamamış ve sonuçta TBMM, ilgili sözleşmeyi Aralık 1923'te feshetmiştir (Tezel 1970: 304 vd.).

Projeyi konumuz bakımından ilginç kılan nokta, aynı dönemde gerçekleşen Lozan Barış Konferansı'nda kapitülasyonlar konusunda büyük bir hassasiyet gösteren TBMM Hükümetinin, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çaba sarf etmesidir. Nitekim Cumhuriyetin ilanından 1929'daki Büyük Buhran'ın etkilerini gösterdiği döneme kadar ekonomi politikası liberal bir anlayışla yürütülmüştür. Bu çerçevede, bir yandan ulusal burjuvazi yaratılması politikası sürdürülürken diğer yandan da ülkedeki sermaye birikimini artırma amacıyla yabancı sermayeyi özendirerek koşullar yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla 1920'lerdeki hükümetlerin, *iktisadi bağımsızlık* ilkesini katı bir ekonomik milliyetçilik biçiminde yorumlamadığı ve belirli kurallara uyduğu sürece yabancı sermayeyle işbirliği yapmak istediği anlaşılmaktadır (Tezel 1986: 134-135).

Marshall Planı: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan *yeni dünya düzeninin* ekonomik ayağı olan *Bretton-Woods* düzenlemelerinin Avrupa'daki sorunlar nedeniyle sıkıntıya girmesini engellemek ve özellikle Batı Avrupa'da olası bir Sovyet nüfuzunun önüne geçmek iddiasıyla Haziran 1947'de ortaya atılan Marshall Planı, Türkiye tarafından bir fırsat olarak algılanmıştır. 1930'lardan beri uygulanan planlı ekonomi ve bu kapsamda gerçekleştirilen sanayileşme hamlesinin savaş sonrası dönemin ekonomik sisteminde sürdürülmesinden vazgeçilmiş ve ülke ekonomisinin dünya ekonomisindeki yeni işbölümüne eklemlenmesi sürecine girilmiştir. Buna göre, Türkiye gibi tarım sektörünün baskın olduğu ülkelerin sanayileşme planlarından vazgeçerek tarım alanında uzmanlaşması öngörülmüştür. Traktör figürüyle özdeşleşen Marshall yardımlarına ilişkin görüşmeler CHP döneminde yapılmış, Menderes Hükümetleri de plana ve bu çerçevede alınan yardımlara büyük önem vermiştir.

Öte yandan Türkiye'nin Marshall Planı'na katılımı pek kolay olmamıştır. 1930'ların ruhunu taşıyan ve sanayileşme temelinde ulusal kalkınma hedefi güden 1946 tarihli İvedili Sanayi Planı uyarınca ABD'den talep edilen yardım miktarı, Washington tarafından ters karşılanmıştır. Marshall Pla-

ni'nin ulusal kalkınma değil Avrupa ekonomisinin iyileştirilmesi amacıyla ortaya atıldığını belirten ABD'li uzmanlar Türkiye'nin taleplerini Marshall Planı'nın mantığına aykırı bulmuşlardır. Hasan Saka Hükümetinin, Amerikan yardımından yararlanamama endişesine kapılmasına yol açan ve TBMM'de de eleştirilen bu durum nedeniyle Kasım 1947'de, 1948-1952 dönemi için yeni bir kalkınma planı kabul edilmiştir. Bu planda, yabancı sermaye ve özel sektörün önemine vurgu yapılarak tarımsal üretime dayanan liberal bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Söz konusu yeni planın İngilizce çevirisinde *Turkish Recovery Program* ifadesinin kullanılması Türkiye'nin, Marshall Planı'nın resmi adı olan *European Recovery Program'a* katılmaya ne kadar hevesli olduğunu ve konuya bakışındaki değişimi gösteren önemli bir referanstır (Tekeli ve İlkin 1981: 10). Marshall Planı'nın öngördüğü ekonomik yapıya eklenme, doğaldır ki, sadece ekonomik değil Batı ile yakınlaşma ihtiyacı çerçevesinde stratejik bir perspektiften de önemli sayılmıştır. Fakat vurgulamak istediğimiz nokta, yeni dönemde ekonomi politikalarını yeni dünya düzenine uydurmadığı sürece Türkiye'nin zarar göreceğine inanan bir yönetici elitin iktidarda bulunduğu ve gerekli gördüğü ekonomik dönüşümü gerçekleştirdiğidir.

Ekonominin Dışa Açılması ve İhracat Hamlesi: Turgut Özal'la başlayan ve Recep Tayyip Erdoğan döneminde de sürdürülen ekonomi politikasının belki de başlıca özelliğinin ülkeyi dünya ekonomisine daha da açmak ve bu çerçevede ihracatı artırma hedefi gütmek olduğu söylenebilir. DPT ve Dünya Bankası gibi kurumlarda çalıştıktan sonra 12 Eylül Darbesi ardından yeniden kurulan siyasal sistem içerisinde başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevlerine gelmiş olan Turgut Özal'ın belki de en belirgin özelliği pragmatist bir yaklaşıma sahip bulunmasıdır. Muhafazakâr kökenlerini Batıcı çizgiyle birleştiren Özal, 24 Ocak 1980'de alınan ve Türkiye ekonomisinin neoliberal dünya ekonomisine eklenmesi sürecinin kilometre taşı olan kararların mimarıdır. 1983'te başbakanlık koltuğuna geçen Özal, ülke ekonomisini 24 Ocak kararları çerçevesinde yönlendirmiş ve dış politikasını da söz konusu ekonomik perspektif temelinde yürütmüştür. Dış ticaretin geliştirilmesi ve ihracatın artırılması ve yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi vb. amaçlar Özal'ın ekonomi anlayışının merkezinde yer almış, dolayısıyla dış politika kararları da bu çerçevede alınmıştır. Öyle ki, Dışişleri Bakanlığı'nın görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiş, evvelce bu bakanlığın sorumluluğundaki bazı konular, DPT ve yeni kurulan çeşitli devlet bakanlıklarına aktarılmıştır (Uzgel 2004: 156).

Uluslararası alanda faaliyet göstermek isteyen ve pazar ihtiyacı duyan iş çevrelerinin de desteğiyle, Özal liderliğindeki Türkiye'nin ilk çıkış noktası

Orta Doğu ülkeleri olmuştur. Hem uygun bir ihracat pazarı hem de bir yabancı sermaye kaynağı olarak görülen bölge ülkeleriyle 1960'lerden beri geliştirilmekte olan ilişkiler daha da ileriye taşınmıştır. Evvelce gümrük duvarlarıyla korunan ve dünya standartlarının altında kaldığı için rekabet gücü bulunmayan yerli sanayi, böylelikle dış koşullara aşamalı bir hazırlık imkânı bulmuş, bu süreçte rüşünü ispat eden firmalar bakımından yeni bir dışa açılma ve gelişme dönemi başlamıştır. Nitekim 12 Eylül nedeniyle ilişkilerin siyasi olarak çok zayıfladığı Avrupa ülkeleri, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinin dışa açılma deneyiminde yeni hedef haline gelmiş, bu çerçevede de 1987'de AET'ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Ekonomik ve siyasi nedenlerle AET nezdinde arzulan sonuca ulaşılamamasının yanı sıra, Doğu Bloku'nda yaşanan değişim sürecinin de yardımıyla Türkiye Balkanlar ve Karadeniz çevresinde yeni bir pazar arayışına girişmiştir. Özellikle 1991 Körfez Savaşı'yla somutlaşan Türk-Amerikan işbirliği ortamında ABD'nin de desteğini alan Türkiye, bu bölgelerle olan ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Özal'ın ihracatı artırma ve dış pazarları genişletme arayışının bir benzeri 2000'lerde Erdoğan Hükümeti'nin politikalarında da görülmüştür. Bu dönemde, özellikle *Anadolu Kaplanları* olarak anılan ve TÜSİAD dışında kalan firmalar için çok daha uygun pazarlar olan Orta Doğu ve Afrika ülkelerine yönelik önemli bir ticari açılım gerçekleştirilmiştir. Bu açılım, Türkiye'nin ihracatını artırdığı kadar, AKP'yi destekleyen bir sermayedar kesimin ortaya çıkarılarak Türkiye içindeki siyasi dengelerin değişmesine de imkân sağlamıştır.

Stratejik Vizyon

Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri siyasal elitin söylemi, en çok da ülkenin varlık ve bekasını korumak temeline dayanmıştır. Bu kaygı temelinde sergilenen iki temel strateji Batılılaşma ve denge siyaseti olarak tanımlanabilir. Batılılaşma, özellikle son iki yüzyılın deneyimine dayanarak hissedilen beka kaygısı çerçevesinde, *Batı* olarak adlandırılan gruptaki ülkelerle olabildiğince iyi ilişkiler kurmayı temsil etmektedir. Gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşılarak Batı'nın siyasi ve ekonomik gücüne karşı çıkmaktan olabildiğince kaçınarak aksine, bu güçle işbirliği yapma yoluna gitmek istenmiştir. Bu çerçevede, Batı içinde yer almak ve böylece ülkenin bekasını adeta teminata kavuşturmak arzusu, Tanzimat döneminden beri Osmanlı-Türk siyasi elitinin temel davranış kalıbı olagelmıştır. Öte yandan Batılılaşma, kimi zaman kapsamlı bir sosyo-ekonomik reform projesini temsil ederken kimi zaman da körü körüne diyebileceğimiz bir takipçilik anlayışıyla bağımsız bir ulus-

devlet kavramıyla çelişen Batıcı politikalar izlenmesi anlamına gelmiştir. Denge siyaseti ise özellikle Türkiye'nin Batı bağlantısında sorunlar çıktığında ve de Batı içinde farklı güç odakları belirlediğinde uygulanan ve yine temelde Türkiye'nin bekasını sağlama iddiasıyla gündeme getirilen bir anlayışı yansıtmaktadır.

Musul Sorununun Çözümü ve İngiltere'yle Barış: Musul vilayeti, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalandıktan yaklaşık iki hafta sonra İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Öte yandan, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nce 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli'nin birinci maddesi çerçevesinde, mütareke hattı içinde ve dışında Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların bir bütün olduğu ifade edilmiştir. Sınırlar konusunda Misak-ı Milli'de benimsenen tavrı sürdüren Mustafa Kemal de TBMM'de 1 Mayıs 1920'de yaptığı bir konuşmada güney sınırının İskenderun'un güneyinden geçerek Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi içerdiğini açıkça belirtmiştir (Erhan 2003a: 145). Lozan Konferansı sırasında gündemdeki en önemli sorunlardan biri olan Musul, İngiltere'nin sert tavrı nedeniyle çözüme kavuşturulamamış ve konu Türk-İngiliz görüşmelerine ve burada da sonuç alınamazsa Milletler Cemiyeti'nin kararına bırakılmıştır. İşte bu süreçte, TBMM'de artan hoşnutsuzluk ve Musul'dan vazgeçildiğine yönelik eleştiriler karşısında Mustafa Kemal'in konuyla ilgili söyleminin giderek değiştiği gözlemlenmektedir. 27 Şubat 1923 tarihli TBMM oturumunda, İngiltere'yle savaşmak istemeyen Mustafa Kemal, "Misak-ı Milli şu hat, bu hat diye hiçbir zaman hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey, milletin menfaati ve Yüce Heyetinizin bakışıdır" demiş, sorunun çözümünün bir yıl ertelenmesinin Musul'dan vazgeçildiği anlamına gelmediğini, Musul'u silahla almanın mümkün olduğunu fakat bu durumda hemen sona ermeyecek bir savaş cephesi açılacağını iddia etmiştir (Erhan 2003a: 157). Mustafa Kemal'in başını çektiği bu pozisyon, Musul vesilesiyle Türkiye'nin İngiltere'yle savaşa girmesine kesin olarak karşı çıkıp, sorunun bir biçimde sulh ile çözülmesini savunmuştur.

Türkiye'nin o dönemde uluslararası alanda hissettiği yalnızlık nedeniyle Mustafa Kemal, İngiltere'yle bir anlaşmaya varılarak Musul'un Irak'a bırakılması gerektiğini kabul etmiştir. Nitekim 5 Haziran 1926'da Musul'un Irak'a bırakıldığını resmileştiren sınır antlaşması imzalanmıştır. İngiltere'yle savaşın göze alınamaması, Türkiye'nin o dönemde karşı karşıya bulunduğu iç koşullarla da yakından ilgilidir. Bir yandan 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması sonrasında ülke içinde yeni bir düzenin kurulması ve sağlamaştırılması kaygısı, diğer yandan da Şubat 1925'te başlayan Şeyh Said Ayaklanması, Türkiye'de istikrarı sarsmıştı. İngiltere'yle sulh isteyen

Ankara Hükümeti, Şeyh Sait Ayaklanması'nı bastırırken aynı zamanda Musul sorunu nedeniyle oluşan muhalefeti de susturma imkânı bulmuş ve içteki düzeni tesis etme imkânına kavuşmuştur (Kürkçüoğlu 2006: 383). Böylelikle hem İngiltere'yle bir savaş durumunun önüne geçilerek dış politikada bir ferahlama yaratılmış hem de içeride istikrar sağlanarak yeni kurulan devletin devamı sağlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Dış Politika: İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Türk dış politikası, olağanüstü koşullarla karşı karşıya bulunan bir ülkenin, liderin izlediği denge siyaseti çerçevesinde nasıl hayatta kalabildiğine ilişkin çok önemli bir örnektir. Siyasal sistemin mutlak hâkimi konumundaki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren savaş dizisini yakından deneyimlemiş kadronun bir üyesi olarak, Türkiye'yi kesinlikle savaş dışında tutmak istemiştir. Ülkenin savaşa girmesinin mutlak surette işgale uğraması ve sonu karanlık bir sürece girmesi anlamına geleceğini düşünen İnönü, ahlaki yönü bulunmayan ve salt savaş dışı kalma amacıyla meşrulaştırılan bir dış politika anlayışını benimsemiştir.

Savaşın patlak verdiği 1939'dan Alman-Sovyet çatışmasının başladığı 1941'e dek, İngiltere ve Fransa'yla 19 Ekim 1939'da İttifak Antlaşması imzalayan Türkiye, bu iki ülkeye yakın durmakla birlikte, Almanya ve Sovyetler Birliği tarafından çifte işgale uğrama endişesi taşımıştır. Söz konusu endişe, Türkiye'yi fiilen savaş dışı kalmak ve tarafların tepkisi çekecek çıkışlardan kaçınmaya zorlamıştır. Aralarındaki saldırmazlık paktını hiçe sayarak Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldıran Almanya ile Aralık 1941'de ABD'ye saldıran Japonya, savaşta yeni bir bloklaşmanın ortaya çıkmasını sağlamış, bu ise Türkiye'nin hareket alanını artırmıştır. Öyle ki, hem 18 Haziran'da Saldırmazlık Paktı imzaladığı Almanya hem de İngiltere, Türkiye'nin tarafsız kalarak kendileri için bir güvence teşkil ettiğini düşünmüştür (Deringil 2000: 143). Öte yandan, Ekim 1939'da başarısızlıkla sonuçlanan Türk-Sovyet görüşmelerinin de etkisiyle Moskova yönetiminden endişe duyan Türkiye, özellikle Alman çekilmesinin belirginleşeceği 1943'e dek, *İngilizler müttefikimiz, Almanlar dostumuz* sözüyle özetlenebilecek Berlin'e yakın bir pozisyonu benimsemiştir. Bu tarihten sonra ise, Almanya karşısında savaşa girmesi yönündeki müttefik baskısına, böyle bir hamlenin çatışmaları Türkiye'ye çekeceği ve işgale yol açacağı düşünceyle direnen İnönü yönetimi, Almanya ve Japonya'ya ancak Şubat 1945'te, savaşın sonucunun kesinleştiği bir dönemde savaş ilan edecektir. Savaş sırasındaki tutumu nedeniyle Sovyetler Birliği'nin tepkisini çeken Türkiye, savaşın sonunda uluslararası alanda ortaya çıkan yeni bölünmede

yer almaya çalışarak Stalin'in tehditkâr söylemi karşısında Batı'nın desteğini almaya çaba göstermiştir.

NATO'ya Üyelik Süreci: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerginleşen Türk-Sovyet ilişkilerine paralel olarak uluslararası alanda da savaş döneminde kurulan koalisyon bozulmuş, Moskova ile Batılı müttefikler arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan yeni bir dolaylı çatışma dönemi başlamıştır. İşte Türkiye, bu uluslararası çatışmadan da yararlanarak Sovyetlerden algıladığı tehdit karşısında ABD kaynaklı ekonomik ve askeri güvenceye sahip olmak amacıyla giderek belirginleşen bir tonda ABD/Batı merkezli bir dış politika söylemine yönelmiştir. Savaş sonunda dünyada hâkim olan demokratikleşme dalgası, uluslararası alanda, özellikle de Batı ülkeleri tarafından meşru ve saygın bir ülke olarak kabul görmek isteyen Türkiye'de de etkili olmuş, bu çerçevede İnönü bir dizi siyasi reformu hayata geçirmiştir. Şeklen tarafsız cumhurbaşkanı haline gelmiş olsa da, Mayıs 1950'de gerçekleşen DP iktidarına kadarki dönemde İnönü mutlak siyasi lider olarak kabul edilmelidir.

İnönü ve onun çizgisini sürdüren CHP iktidarları, ABD ya da ABD desteğinde yapılan örgütlenme çalışmalarına dâhil olma yönünde çok çaba sarf etmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi, Haziran 1947 Marshall Planı özelinde başarı sağlanırken, Ankara'nın belki de en fazla önemsedığı güvenlik konusundaki kazanım 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini çerçevesinde vaat edilen yardımdan öteye gidememiştir. Türkiye, Batı Avrupa'da Mart 1948'de başlayan güvenlik örgütlenmesine dâhil olamamış, 4 Nisan 1949'da kurulan NATO'ya ise üyelik için 11 Mayıs 1950'de başvurmasına karşın sonuç alamamıştır. DP döneminde de sürdürülen üyelik çabası, NATO'nun hem Batılılaşma perspektifi gibi tarihsel-ideolojik hem de Türkiye için hayati önemi haiz ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarından istifade edilmesi çerçevesinde pratik-stratejik gerekçelere dayanıyordu (Erhan 2001: 543-544). Dolayısıyla iç politikadaki CHP-DP çekişmesinden bağımsız olarak NATO üyeliğinin Türkiye bakımından partilerüstü ve ulusal bir hedef niteliği taşıdığı söylenebilir. Böylesine önemli addedilen bir konuda olumlu sonuca ulaşmak amacıyla Adnan Menderes Hükümeti, ABD'nin rızasını kazanmak için anayasal açıdan çok tartışmalı bir biçimde, 25 Temmuz 1950'de Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almıştır. Türkiye'deki karar vericilerin, NATO üyeliğini, ülkenin Kore'deki BM birliklerine katılmasına bağlama eğiliminde oldukları (Saray 2000: 109-110) görülse de bu konuda olumlu sonuç alınmasında uluslararası etkenler (özellikle ABD'nin üs ihtiyacını karşılamak ve Yugoslavya'yı Sovyet çizgisinden çıkarmak isteği) çok daha belirleyici olmuştur (Erhan 2001: 548-

549). Sonuçta Türkiye, 18 Şubat 1952’de NATO üyesi olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeni içinde elde etmek istediği yere kavuşmuş ve kendi stratejik değerlendirmeleri doğrultusunda, bloklaşmanın kesin bir tarafı haline gelmiştir.

Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye: Avrupa, Osmanlı-Türk modernleşmesinin hedefi olan *medeniyet* anlayışını bünyesinde cisimleştiren başlıca kavram olmuştur. Batılılaşma, uzun süre Avrupalılaşma olarak kabul edilmiş, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren ABD’nin yanı sıra yeni bir güç odağı haline gelen Avrupa perspektifi, Türkiye için denge siyasetinin bir unsuru olarak gittikçe öne çıkan bir dış politika alternatifi şeklinde değerlendirilmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Avrupa’da başlayan bütünleşme hareketleri, özellikle ABD’nin açık desteğini aldığı andan itibaren Türkiye’nin de yakından izlediği bir gelişmedir. Marshall Planı’ndan itibaren Batı Avrupa ülkeleri arasında yoğunlaşan bütünleşme çabalarının belki de ilk meyvesi 5 Mayıs 1949’da kurulan Avrupa Konseyi olmuştur. Türkiye, kuruluş sürecinde dışarıda bırakıldığı bu örgüte, Ağustos 1949’da üye olabilmıştır. Ankara’nın Avrupa’daki bu oluşuma önem vermesinin başlıca nedenleri, Soğuk Savaş kamplaşmasındaki tarafı belli olan Batı Avrupa’ya dâhil bir ülke olarak kabul edilmenin Türkiye’ye orta ve uzun vadede siyasi, ekonomik ve-NATO’ya girme çabası düşünüldüğünde- hatta askeri bakımdan büyük yarar sağlayacağını düşünmesidir. Dolayısıyla Avrupa’ya aidiyet iddiası hem ideolojik hem de stratejik açıdan değer ifade etmektedir.

1959’da Menderes Hükümeti tarafından, neredeyse ansızın ve hiç hazırlık yapılmaksızın gerçekleştirilen AET’ye tam üyelik başvurusu da yine benzer çıkar algılamaları ve endişelerden kaynaklanmıştır. Yunanistan’ın başvurusunun hemen akabinde iletilen bu talep, özellikle Kıbrıs vesilesiyle ilişkilerin gerginleştiği Atina karşısında yalnız kalmama isteğinin yanı sıra benzer bir üretim profili bulunan Yunanistan’ın Batı Avrupa nezdinde Türkiye’nin aleyhine bir ticari avantaj kazanmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir. Yine o dönemde, ABD ile ekonomik ilişkilerin bozulması da DP’nin ferahlamak üzere yeni bir kaynak bulma ihtiyacını gündeme getirmiş, AET bu çerçevede de değerlendirilmiştir (Baykal 2001: 813-816).

1963 Ankara Antlaşması sonrasında başlayan üyeliğe hazırlık süreci, uzun yıllar boyunca olumlu bir sonuca ulaşmamıştır. Bunda hem o dönemde özellikle Devlet Planlama Teşkilatı’nın giderek artan ulusalcı tavrı hem de AET’nin konjonktürel olarak yaşadığı duraksama etkili olmuş, Türkiye’de “onlar ortak, biz pazar” anlayışı çerçevesinde AET’ye karşı olumsuz bir

tavır yaygınlaşmıştır. Ankara'nın bu konuya ilgisi, 12 Eylül sonrasında Özal döneminde yeniden canlandırılarak 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Uluslararası Konjonktür başlığı altında inceleneceği gibi, Batı Avrupa'nın desteğini alma arayışı gerek bu başvuru ve gerek yakın dönemdeki diğer hamlelerin, taktiksel gerekçeleri bir yana, özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada belirginleşen Kuzey/Güney kutuplaşmasında Türkiye'nin AB üyeliği aracılığıyla müreffeh ve istikrarlı Kuzey saflarında yer alması şeklindeki stratejik bakışa dayandığı söylenebilir. Nitekim 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsünün onaylanması sonrasında başlatılan ve 2000'lerin özellikle ilk yarısında yoğun biçimde sürdürülen reform süreci, bahsedilen stratejik anlayışın bir tezahürü olarak kabul edilebilir.

İç Politika Gereksinimleri

İç politika-dış politika arasında karşılıklı ilişki Uluslararası İlişkiler alanının belli başlı temalarından biridir. Bu kapsamda, bazen bir dış politika konusu ülke içi siyasi konjonktüre ya da yapıya etkide bulunmak için kullanılır, bazen de bunun tersine, ülke içinde hâkim bir anlayış dış politikayı şekillendirir. Türkiye'de demokrasinin gelişimine bağlı olarak kitlelerin siyasete katılımı arttıkça hükümetler ve liderler üzerindeki seçmen baskısı da artmıştır. Özellikle 1961 Anayasası'nın özgürlükçü niteliği, bu dönemden itibaren Türkiye'deki siyasal yaşamda kamuoyunun etkinliğini artırmış, söz konusu etkinlik Kıbrıs sorunundan başlayarak dış politika alanında da yansımaları bulmuştur. Dolayısıyla, bir dış politika kararının, kitlelerin beklentisi uyarınca alınması ya da -daha yaygın olarak- alınan kararın, halkın coşkuyla onaylayacağı şekilde sunulması liderlerin büyük önem verdikleri bir konu haline gelmiştir. Kuşkusuz, birçok dış politika sorununda kamuoyunun kendiliğinden bir bilince sahip olarak belli bir tavır alması pek gerçekçi görünmemektedir. Bunun yerine, özellikle siyasal partilerin gerek seçimlerden önce gerek iktidara geldikten sonra ortaya koydukları söylem çerçevesinde kamuoyunu belli bir tutum almaya yönlendirdiğini kabul etmek daha uygun olacaktır. Genellikle milliyetçi/ulusalçı ya da İslami referanslarla geliştirilen dış politika söylemi kitlelerin mobilize edilmesinde etkili olagelmiştir. *Dışarıda* kazanıldığı iddia edilen *zafetler* içerideki siyasal desteği sağlama ve sürdürmenin bir aracı olarak görülmüştür.

Kıbrıs Sorunu: İngiliz sömürgeciliğinin bir mirası olarak doğan Kıbrıs sorunu, 1950'lerin ortalarından beri Türkiye'nin dış politikasında olduğu kadar iç politikasında da etkili olan temalardan biridir. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri kadar ABD'yle olan ilişkilerini de etki-

lemiş, ülke içinde yaratılan geniş kamuoyu, hükümetlerin ve siyasal partilerin bu konudaki politikalarını belirlerken dikkate almak durumunda kaldıkları bir aktöre dönüşmüştür.

Kıbrıs sorununun, Rumların kendi kaderini tayin hakkı talebi temelinde ortaya çıktığı 1954-55 döneminde, Türkiye'deki ilk tezahürü 6-7 Eylül Olayları olmuştur. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılmakta olan Londra Konferansı sırasında gerçekleşen olaylar sırasında, İstanbul ve İzmir'deki çoğunluğu Rumlara ait çok sayıda bina yağmalandı. Türkiye Konferansı sırasında, Rumların *enosis* taleplerine karşılık olarak adanın ya İngilizlerde kalması ya da eski sahibi olan Osmanlı'nın halefi durumundaki Türkiye'ye iade edilmesi, çünkü Türkiye'nin güvenliği için Kıbrıs'ın çok önemli olduğu tezini savunuyordu (Fırat 2001: 601-602). Sonradan anlaşıldığı kadarıyla, Menderes Hükümetinin verdiği cesaretle *Kıbrıs Türktür* adlı derneğin, Selanik'teki Atatürk'ün evine bomba konduğu haberi üzerine başlattığı protesto yürüyüşü bir nefret eylemine dönüşmüştür. Siyasi sonuçları ağır olsa da bu eylem vesilesiyle hükümetin Kıbrıs konusunda geri adım atmayacağını dış dünyaya göstermek ve artacak gerilimin ülkedeki Rum azınlığın durumunu zora sokacağı mesajı vermek istediği söylenebilir.

Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tavrı, partilerüstü bir nitelik göstermiştir. Nitekim 27 Mayıs Darbesi sonrasında CHP ile yeniden başbakan olan İnönü de hem iç hem dış politikada sert bir tutum almıştır. İçeride Rum azınlığa yönelik baskı artırılmış, "vatandaş Türkçe konuş" kampanyaları ve basında Rum azınlığın zenginliğini eleştiren yazılarla kamuoyu oluşturulmuştur (Fırat 1997: 152). 1964'te Kıbrıs'a askeri müdahalenin eşğine gelen Türkiye'yi, 5 Haziran'da İnönü'ye gönderdiği mektupla ABD Başkanı Johnson durdurmuştur. Johnson Mektubu'nun (Armaoğlu 1991: 266-267) kamuoyu nezdindeki yansımaları Kıbrıs sorunundan daha çok Türk-Amerikan ilişkilerine olmuştur. Mektubun 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesine sızdırılmasıyla durumdan haberdar edilen kamuoyunda giderek güçlenen bir ABD karşıtlığı başlamıştır. Kamuoyunun bu tavrı, en azından 12 Eylül darbesine dek dış politikada hükümetlerin elini güçlendiren bir işlev görmüştür.

Türkiye'nin 1974'teki askeri müdahalesi de bu kapsamda ele alınabilir. Ecevit liderliğindeki CHP ile Erbakan liderliğindeki MSP koalisyonu, aşağıda haşhaş yaşağının kaldırılması konusunda değerlendirileceği gibi, soldan ve sağdan ABD karşıtı geniş kitlelerin desteğine sahip bulunuyordu. Dolayısıyla Kıbrıs'ta Yunanistan destekli bir darbenin yapıldığı haberi alındığında iktidarın harekete geçmesini takdir etmeye hazır bir kamuoyu

bulunuyordu (Fırat 2001: 740-741). Dahası, harekâttan sonra, *Kıbrıs Fatihi* sıfatının aslında Ecevit'in mi Erbakan'ın mı hakkı olduğu tartışması ortaya çıkmıştır. ABD ve Batı karşıtı muhafazakâr-mukaddesatçı kesimleri etkilemek isteyen muhalefetteki Erbakan ve çevresi, DSP ile siyasette yeneden öne çıkan Ecevit'e mal edilen bu unvanı sahiplenerek kamuoyundan aldığı desteği artırmak istemiştir.

2000'li yıllara dek, milli dava olarak adlandırılan ve partiler üstü bir bakışla ele alınan Kıbrıs sorununa, adadaki Türk varlığının KKTC adıyla sürdürülmesi ve dolayısıyla çözümsüzlüğün de devamı çerçevesinde yaklaşılmıştır. Bu noktadan en ufak bir sapma gösteren yaklaşım, "Kıbrıs satıyorlar" söylemiyle kamuoyu önünde mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla zayıf siyasal desteğe sahip partiler "milli dava" çizgisi dışına çıkamamışlardır. 2003'te kurulan Erdoğan Hükümeti ise tek başına iktidar olacak kadar güçlü bir seçmen desteğini arkasına alarak Kıbrıs konusunda Türkiye'nin uzun zamandır izlediği politikayı adeta tersine çevirmiştir. AB ile ilişkilerde yaşanan tıkanıklığın önünü açmayı da amaçlayarak Kıbrıs sorununu bir biçimde çözmeye yönelmiştir. Yıllarca desteklenen KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve temsil ettiği çizgi giderek marjinalleştirilmiş, bunun yerine KKTC içindeki muhalefet desteklenmiş ve AB perspektifi güçlü ve Rumlarla çözüme sıcak bakan Mehmet Ali Talat öne çıkmıştır. Bu durum, karizmatik bir liderin başında bulunduğu ve güçlü seçmen desteğine sahip bir hükümetin, kamuoyunu yönlendirerek yerleşik dış politika algılamalarını nasıl değiştirebileceğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zira 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin programında Kıbrıs'la ilgili kısımda adadaki çözümün mevcut iki devletin uzlaşısı temelinde olması gerektiği belirtilerek Türkiye'deki geleneksel çizgi sürdürülmüşken (Fırat 2009: 443-444) kısa zaman içinde bu anlayışın terk edildiği, parti seçmeninin ise bu değişime uyum sağladığı görülmektedir.

Haşhaş Yasağının Kaldırılması: Haşhaş ekimi konusu, 1970'lerin ilk yarısında Türk-Amerikan ilişkilerindeki başlıca sorun alanlarından biri olmuştur. Washington, ABD'de özellikle Vietnam Savaşı nedeniyle artan uyuşturucu kullanımını engelleme gerekçesiyle ve Amerikan kamuoyunu teskin etme amacıyla Türkiye'yi suçlamış, haşhaş ekiminin yasaklanması yönünde baskılarını arttırmıştır. 1971 Muhtırası sonrası işbaşına gelen ve bu anlamda seçmenler yerine ABD desteğine bel bağlayan Nihat Erim Hükümetinin ilk icraatlarından birisi, ABD'nin talepleri doğrultusunda haşhaş ekimini yasaklamak olmuştur. Haşhaş ekimi yapan kesimler başta olmak üzere, dönemin ruhuna uygun olarak Türkiye'de yükselen Amerikan ve Batı karşıtı hareketler, anti-emperyalizm söylemi çerçevesinde bu yasağı

şiddetle eleştirmektedir. 1965'te İsmet İnönü'nün deyiimiyle kendisini ortanın solunda konumlandıran CHP'nin başına Mayıs 1972'de Bülent Ecevit geçmişti. Ecevit, partinin çizgisini daha da sola kaydırarak Amerikan karşıtlığı temelinde birleşen seçmen kitlesinin sempatisini kazanmıştı. 14 Ekim 1973 tarihli genel seçimlerde birinci parti olan CHP, muhafazakâr temelde Batı karşıtı söylemleriyle öne çıkan MSP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Seçim döneminde her iki parti de iktidara geldikleri takdirde haşhaş yasağını kaldıracaklarını vurgulamışlardır. Nitekim Hükümet 1 Temmuz 1974'te yayımladığı bir kararnameyle haşhaş yasağını kaldırmıştır (RG 1974). Yasağın kaldırılmasındaki en büyük faktörün, ABD'nin suçlamalarının asılsızlığı ve uğranılan ekonomik zararın tazmini amacı yanında, kamuoyu desteğinin korunması ve artırılması hedefinin olduğu görülmektedir. Bu destek o kadar önemsenmiş ve o kararın alınmasında o kadar etkili olmuştur ki Hükümet, kararname çıkana kadar ABD'den en üst düzeyde gelen uyarılar ve Türkiye'ye verilen yardımların kesileceği tehditler karşısında bile geri adım atmamıştır (Erhan 1996: 134-138). Ecevit'in haşhaş yasağının kaldırılmasıyla başlayıp Kıbrıs özelinde devam eden Amerikan karşıtlığı çizgisindeki dış politika söylemi, 1977 seçimlerinde CHP'nin % 41'lik oy oranına ulaşmasının önemli nedenlerinden biri olarak görülebilir. Haşhaş ekiminin serbest bırakılması, anti-emperyalizm konusunda Ecevit'in, deyim yerindeyse, rüşünü ispat ettiği ilk vesile olmuştur.

1 Mart Tezkeresi: 11 Eylül saldırılarından sonra dış politikasını sertleştiren ABD yönetimi, El Kaide'nin üslendiği Afganistan'a saldırdıktan sonra, bu örgütle bağlantılı olduğu ve kitle imha silahlarına sahip bulunduğu iddiasıyla Irak'a yöneldi. İlk olarak Ecevit'in başbakanlığı döneminde gelen talepler, Erdoğan'ın parti lideri olarak Aralık 2002'de gerçekleştirdiği Washington ziyareti sırasında da gündeme gelmiştir. Ziyaret sırasındaki görüşmelerde plana ilişkin olarak Erdoğan'ın ABD'ye yardım ve destek sözü verdiği belirtilmektedir (Yavuz 2006: 211). Bu tarihten itibaren ABD ile Türkiye arasında bir dizi görüşme yapılmış, Irak'ın işgali sırasında Türkiye topraklarının ABD askerlerinin kullanımına açılması yardımı karşılığında Türkiye'nin ABD'den beklediği siyasi ve ekonomik desteğin koşulları tartışılmaya başlanmıştır. ABD'nin Irak'a saldırmak konusundaki kararlılığının giderek daha iyi anlaşılmasına bağlı olarak konu, Türkiye'de basın ve kamuoyunun gündemine oturmuştur. Bir kesim, Türkiye'nin bu müdahaleye aktif destek vererek hem ABD ile stratejik ittifakın bir gereğini yerine getirerek kazançlı çıkacağını hem de Kuzey Irak'taki durumunu güçlendireceğini iddia etmiştir. Buna karşılık gerek iktidar partisi içinden gerekse dışından çok geniş ve heterojen nitelikli bir savaş karşıtı blok

oluşturmuştur. Müslüman kıyımına neden olacağı, Kuzey Irak'taki Kürtleri olumsuz etkileyeceği, ABD emperyalizminin bir saldırısı olacağı ve Türkiye'yi Orta Doğu bataklığına çekeceği gibi gerekçelerle savaşa karşı olan kesimlerin yanı sıra olası bir müdahalenin uluslararası hukuk bakımından meşru olmayacağını düşünen ve ilke olarak, gerekçesi ne olursa olsun savaşa karşı olan kesimler de bu blokta yer alarak aktif bir muhalefet sergilemişlerdir.

Hükümetin ABD ile ilişkilere zarar vermeme endişesine karşılık kamuoyu ve siyasi çevrelerde oluşan tepkinin de bir sonucu olarak 31 Ocak 2003 tarihli toplantısında MGK, uluslararası meşruiyet koşullarının aranması gereğinin yanı sıra "ulusal çıkarları korumak üzere hükümet tarafından gerekli adımların atılmasını tavsiye etti (Şık 2003). Ordu çevrelerinin bu tavrı karşısında net bir siyasi karar vermek istemeyen iktidar partisi, kendi içinde yükselen hoşnutsuzluk nedeniyle TBMM'ye getirilecek hükümet tezkeresinin kabulü yönünde bir parti grup kararı çıkarma yoluna gitmeyecek millitvekillerini serbest bıraktı. Sonuçta, TBMM'de görüşüldüğü günle adlandırılan 1 Mart Tezkeresi, meclis salt çoğunluğu sağlanamadı gerekçesiyle reddedilmiş sayıldı. Bölükbaşı (2008: 132), 1 Mart Tezkeresinin reddedilme gerekçelerini operasyonun meşruiyetine dair tartışmalı durum, kamuoyunun işgale karşı oluşu ve ABD'ye yönelik toplumsal tepki olarak özetlemektedir. Nitekim tezkerenin reddi muhalif kamuoyu tarafından bir zafer olarak değerlendirilmiştir. 1 Mart Tezkeresi olayı, yakın dönemde Türkiye'de kamuoyunun dış politikayı doğrudan etkilediği belki de en önemli örnek olmuştur.

Dış Destek Arayışı

Dış politikanın iç politikayla ilişkisinin bir diğer yönü de iktidarların temelde ülke içinde siyasal meşruiyet ve seçmen desteği sağlama kaygısından hareketle dış dinamiklere yönelme arayışında somutlaşmaktadır. İç dinamikler bakımından kendisini dezavantajlı pozisyonda hisseden iktidarların, durumu lehlerine çevirmek amacıyla önemli ve işlevsel gördükleri bir dış kaynağı, dış politikalarının merkezine alması, cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli defalar görülmüştür. Türkiye gibi kronik ekonomik sorunları zaman zaman fazlasıyla ağırlaşan ya da askeri darbeler nedeniyle siyasi istikrarı sarsılan bir ülkede böyle bir dış destekten yararlanma ihtiyacı neredeyse kaçınılmaz olmuştur. Türkiye'nin dış politikasındaki önemli yerlerinin yanı sıra özellikle NATO'ya üyelik temelinde kurulan ittifak bağlantısı sebebiyle ABD ile daha sonraki süreçte de Batı Bloku içinde başka bir ekonomik ve siyasal merkez olarak yükselen AET/AB, söz konusu dış desteğin arandığı başlıca kaynak olmuşlardır. İçerideki gereksinimler için

böyle bir dış kaynağın devreye sokulması teorik olarak mutlaka olumsuz bir durum şeklinde değerlendirilemeyecek olsa da Türkiye’de genellikle ABD’nin ön plana çıkarıldığı dönem ve olayların ülke için pek de olumlu sonuçlar getirmediği söylenebilir.

Menderes İktidarının Batıcılığı: Demokrat Parti’nin gerek 1946’daki kuruluşu gerekse 1950’de iktidara gelişi, Türkiye’de özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirginleşen sosyo-ekonomik dönüşümün bir yansımasıydı. CHP, savaşın sonlarından itibaren söz konusu değişimi fark ederek iktidarını kaybetmemek için bu yeni konjonktüre uyum sağlamak üzere ekonomik ve siyasi alanda önlemler almaya çalışmış fakat başarılı olamamıştı. Savaş sırasında zenginleşen ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri ile iktidarın otoriter politikalarından bunalan ve fakirleşen köylü kesim için Demokrat Parti ve *demokrasi* kavramı büyük bir değişimi temsil ediyor, umutlar “Yeter, söz milletindir” sloganında somutlaşıyordu (Eroğul 1990: 48-51). Söz konusu iç dinamiğin yanında, Sovyet tehdidi söylemi temelinde başlayan Soğuk Savaş politikaları, Türkiye’nin hızla Batı blokuna eklenmesine zemin yarattı. İşte bu ortamda iktidara gelen DP, seçmene zenginleşmeyi ve küçük Amerika olmayı vaat ediyordu. Ne var ki, savaş sonuna kadar sıkı bir denetim altında tutulan ekonomi, bu tarihlerden itibaren, hızla kalkınma gerekçesiyle yapılan plansız düzenlemeler nedeniyle kısa zamanda bozulmaya başladı. Böyle bir ekonomik yapıyı, Batıyla bütünleşme çerçevesinde, kısa vadeli programlarla idare etmeye çalışan Menderes Hükümeti için özellikle 1954’ten itibaren dış finansman çok önemli bir sorun haline geldi. DP bakımından, planlama ve kemer sıkma önlemleri siyasi gerekçelerle reddedilirken, köylüler başta olmak üzere seçmen desteğini korumak için yaratılan görece refahın yapay biçimde de olsa sürdürülmesi gerekiyordu.

Bu noktada DP Hükümetlerinin kullandığı koz Soğuk Savaş dengelerine oynamak olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren Sovyetler Birliği’yle yaşanan gerginlik temelinde ABD ve Batı Bloku ile yakınlaşmanın Türkiye’deki dış politika çevrelerince bir meşruiyet kaynağı olarak değerlendirilmesi ve sunulması da söz konusu politikaların önünü açmıştır. Nitekim CHP döneminde iktidarı Marshall Planı’na katılmak ya da NATO’ya üye olmak için yeterli çabanın gösterilmediği yönünde eleştiren DP çevreleri, 1950’de kendi iktidarları başladıktan çok kısa süre sonra Kore’de patlak veren çatışmalar vesilesiyle büyük bir imkân yakalamıştır. Kore Savaşı’na asker gönderilmesinden başlayarak 1950’ler boyunca Menderes Hükümetleri, ABD’nin Çevreleme politikasının aktif bir parçası haline gelmiş, bu ülkeden alınan desteği garantilemek amacıyla Türkiye’yi Batı

Blokunun en aktif ülkelerinden biri durumuna getirmiştir. Balkan Paktı, Bağdat Paktı, Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi ile Eisenhower Doktrini'nin kabulü, Suriye ile gerginliğin tırmandırılması gibi gelişmeler bu kapsamda sayılabilir.

Ekonominin 1950'lerin ortalarından itibaren kötüye gitmesi, toplumsal hoşnutsuzluğu artırarak DP'nin siyasi meşruiyetini daha da sorgulanır bir hale getirirken hükümet ve muhalefet arasındaki siyasi gerilim yükselmiştir. Parti içinde bile Menderes Hükümetine tepkiler artmıştır. Öyle ki 29 Kasım 1955'teki DP Meclis Grubu toplantısında yolsuzluk ve kötü ekonomi başta olmak üzere çeşitli gerekçelerle hükümetin istifası istenmiştir (Eroğul 1990: 115). Ülke içindeki pozisyonu kötüleşen Menderes, ABD dış politikasına giderek daha da bağlanır hale gelmiştir. Bu süreçte Menderes iktidarının sona ermesine yol açan en büyük etmenin ABD'den alınan ekonomik desteğin önemli ölçüde azalması olduğu söylenebilir. Menderes, belki biraz da bu boşluğu telafi etmek için Temmuz 1959'da AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunurken, Temmuz 1960'ta Moskova'ya bir açılım ziyareti planlamış fakat bu bağlantıyı kurmaya siyasi ömrü vefa etmemiştir.

Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Dönüşü: Türkiye'nin Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması nedeniyle Yunanistan'da 1967'den beri devam eden Albaylar Cuntası düşerek demokratik rejim yeniden tesis edilmişti. Bu süreçte iktidarı devralan Konstantinos Karamanlis, Ankara'yı Kıbrıs'a müdahale etmekten alıkoymak üzere harekete geçmeyen ABD'ye bir tepki olarak 15 Ağustos'ta Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekildiğini ilan etmişti (Fırat 2001: 749-750). Yunanistan'ın bu hamlesinin ardından Ege Denizi ve hava sahasının kontrolü Yunanistan'dan Türkiye'ye geçmişti. 1976'da NATO'ya dönmek üzere yeniden başvuran Yunanistan, Ege'deki komuta alanlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunan Türkiye'nin itirazıyla karşılaştı. Fakat özellikle 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi ve İran İslam Devrimi gerçekleşince Orta Doğu'daki tehdit algısı artan ABD, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel Hükümetlerine yönelik baskıyı artırmıştı. Söz konusu ABD baskısının en önemli argümanı, Yunanistan'da 1981'de gerçekleşecek genel seçimlerde sosyalist PASOK'un iktidara gelmesinin muhtemel olması, böyle bir durum ise NATO'nun güneydoğusundaki çatlağı daha da derinleştireceği iddiasıydı. Kendi seçmenlerine bu durumu kabul ettirmelerinin mümkün olmayacağını bilen Türk liderler ABD'nin bu baskılarına direnmişlerdi. Fakat 12 Eylül darbesinden yaklaşık bir ay sonra NATO Avrupa Kuvvetler komutanı General Bernard Rogers, yukarıdaki iddialar çerçevesinde ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı makul bir

tutum alacağına yönelik *asker sözü* vermesi karşılığında MGK Başkanı Kenan Evren'i ikna etmiş, *Rogers Planı* adı verilen bu girişim nedeniyle Türkiye'nin konuyla ilgili tutumunu değiştirmesinin hemen ardından Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü 20 Ekim'de alınan NATO Savunma Planlama Konseyi kararıyla resmileşmiştir (Erhan 2003b: 40-41). Öte yandan Türkiye, kendisine asker sözü verilen konuda bir kazanım elde edememiştir.

Rogers Planı, içeride destekten yoksun ya da anti-demokratik yapısı nedeniyle kamuoyunu ikna etme kaygısı hissetmeyen bir yönetimin, gerek siyasal meşruiyet gerekse ekonomik açıdan dış desteğe bağımlı olduğu için dış politikadaki tercihlerin ne denli ulusal perspektifin aleyhine kullanılabileceğine dair önemli bir örnektir. Sonuçta, ABD ile ilişkilere önem vermesine rağmen seçmen baskısını hisseden sivil bir lider olan Süleyman Demirel'in direncine karşılık Evren kolaylıkla ikna edilebilmiştir. Evren'in söz konusu tutumu, 1971 Muhtırası ardından yapay bir biçimde iktidara gelen Erim Hükümetinin ilk icraatlarından birinin, ABD'nin talepleri doğrultusunda haşhaş ekimini yasaklamasının bir benzerini teşkil etmektedir.

AB Reformları: Stratejik vizyon teması dahilinde incelediğimiz Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye başlığında, 2000'lerdeki reform sürecinin, Türkiye'nin Batılılaşma perspektifinin bir uzantısı olduğunu belirtmiştik. Kuşkusuz, söz konusu reformların böylesine bir gerekçesi bulunmakla birlikte, iç politikadaki dönüşümü gerçekleştirmenin bir aracı olarak yürürlüğe konulduklarından bahsedilebilir. Özellikle Türkiye'de darbe dönemlerinden kalma sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü bağlamında söz konusu reform sürecinin doğrudan ve/veya dolaylı bakımdan büyük etkisi olmuştur.

12 Eylül darbesi ardından iktidara gelen Anavatan Partisi'nin özellikle 1987'de başlayan ikinci döneminden itibaren Özal, ordu ve bürokrasinin kontrolünü bir şekilde hafifleterek iktidarı üzerindeki baskıyı azaltmaya çalışmıştır. 1987'de yapılan AET'ye tam üyelik başvurusunun ve bunun önemli ön şartlarından biri olan Yunanistan'la ilişkileri düzeltmeye yönelik adımların atılmasının böyle bir kaygının da sonucu olduğu söylenebilir. Fakat PKK eylemlerinin de etkisiyle özellikle 1990'larda ordunun iç siyasette öne çıkan rolü dış politikada da kendisini göstermiştir. Bu nedenle, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde alınan ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan kriterler arasında da sayılan siyasal sistemin demokratik standartları bakımından Türkiye'nin durumu AB'yle ilişkilerde ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Özellikle REFAH-YOL koalisyonu döneminde artan irticai tehdit vurgusuna dayanarak başlatılan 28 Şubat Süreci, ordunun iç politika-

daki etkisinin artırmasına yol açmıştır. Dahası, ordunun dış politikadaki etkinliği, insan hakları alanında giderek artan eleştirilerinin de etkisiyle AB ısrarının zayıflaması, bunun yerine, demokrasi konusunda Avrupa ölçüsünde talepkâr olmayan ABD ve onun Orta Doğu'daki stratejik müttefiki İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesi biçiminde tezahür etmiştir.

1999 Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye'nin adaylığının resmîyet kazanmasının ardından DSP-ANAP-MHP koalisyonu döneminde bir siyasi reform süreci başlatılmış, bu çerçevede birçok anayasal ve yasal değişiklik yapılmıştır (ABGS 2007). 2001'deki kuruluşundan kısa zaman sonra tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, kurucu kadrolarının Milli Görüş kökenleri nedeniyle ordu ve laik kesimler tarafından şüphe ve endişeyle karşılanmıştır. 2002'de kurulan Abdullah Gül Hükümeti ve sonrasındaki Erdoğan Hükümetleri de söz konusu reform sürecini ilerleten önemli adımlar atmıştır. Ekim 2005'te üyelik müzakerelerinin başlaması da söz konusu süreci desteklemiştir. Özellikle Erdoğan döneminde yapılan çok sayıda reformla Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve işlevi başta olmak üzere sivil-asker ilişkileri yeniden düzenlenerek önemli değişikliklere uğramış, ordu üzerindeki sivil denetim mekanizmaları oluşturulmuş ve/veya güçlendirilmiştir. Böylelikle, 2002'deki genel seçimlerden galip çıkmasına karşın ordunun mevcut durumu nedeniyle gerçek anlamda iktidar yetkilerine sahip olamayan Erdoğan yönetimi, iktidarını kısıtlayan başlıca aktör olan orduyu, ülkedeki AB üyeliği perspektifini güçlü tutarak yürürlüğe koyduğu reformlar aracılığıyla sınırlandırabilmiş, bu süreçte mümkün hale gelen *Ergenekon* ve *Balyoz* gibi soruşturmaların da katkısıyla siyasal meşruiyet ve gücünü pekiştirmiştir.

Büyük Orta Doğu Projesi: Orta Doğu, en azından Eisenhower Doktrini'nden beri ABD için stratejik bir bölge olarak kabul edilmiştir. Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında 11 Eylül saldırılarına kadar olan dönemde ABD, bölgede müttefik kazanma ve siyasal rejimlerine bakmaksızın bu müttefikleri destekleyerek Orta Doğu diplomasisinde etkili olma yolunu tercih etmişti. Fakat 11 Eylül saldırıları, El Kaide'yle simgelenen İslami köktencilüğün yeni dönemin yeni tehdidi olarak değerlendirilmesine yol açtı. İşte bu noktada ABD, Orta Doğu'da neoliberal küresel düzenle uyumlu ve ılımlı İslam olarak adlandırılan anlayışın hakim kılınması, bunun için de geniş bir sosyo-ekonomik reform dalgasının başlatılması, böylece köktenci tehdidin toplumsal temelini ortadan kaldırılması çabasına yöneldi (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu 2009: 388-389). Bu bağlamda ABD 2002 sonunda ilan ettiği Orta Doğu Ortaklık Girişimi'nin ardından 2004 ortalarında, yaygın olarak Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) adıyla anılan

Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi adlı programı yürürlüğe koydu.

Kasım 2002'de Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söylemi ve kompozisyonu, söz konusu ABD politikasıyla büyük bir uyum gösteriyordu. ABD, başarılı bir siyasetçi olarak her geçen gün yükselen Erdoğan ve çevresini 1990'ların sonlarından beri takip ediyordu (Yavuz 2006: 298). Özal gibi sağlam bir müttefik olma potansiyeli taşıyan Erdoğan'a Washington yönetimi başından beri destek vermekteydi. Erdoğan başbakan olduktan sonra, Orta Doğu'da Türk-Amerikan işbirliği BOP temelinde ilerledi. Türkiye'nin, bölge ülkeleri için bir model olarak öne çıkarılması, ABD'nin Orta Doğu'da istediği koşullarda bir istikrarın sağlanması için işlevsel ve gerekli görüldü. ABD'nin siyasi desteği, başta AB konusu olmak üzere, Erdoğan yönetimi için büyük avantaj sağlıyordu. Buna karşılık olarak Erdoğan, Afganistan'dan Irak'a, İran'dan Suriye'ye dek ABD politikalarına destek vermektedir.

Fakat Erdoğan yönetiminin en önemli işlevi İsrail konusundaydı çünkü ABD'nin Orta Doğu konusundaki politikasını şekillendiren en büyük etmenlerden birisi öteden beri olduğu gibi, İsrail'in güvenliğiydi. Erdoğan, 2009'da Davos'daki "*one minute*" çıkışı gibi İsrail'e sert tepkiler vermekle birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri belli bir düzeyde tutuldu. Erdoğan'ın İsrail'e yönelik sert söylemi, gerek Türkiye'deki İslami kesimlerde gerekse Arap ülkelerinde büyük memnuniyet yarattı ve Erdoğan'ın siyasi prestijini güçlendirdi. Bunun yanında Körfez ülkeleri kaynaklı yabancı sermaye girişi hızlandı ve bu bölge doğrudan yabancı yatırım girişinde üçüncü sırada yerini aldı (www.invest.gov.tr). Böylece Erdoğan bir tür kazan-kazan stratejisi yürütmüş oluyordu.

Sonuç

Türkiye'deki siyasal ve hukuksal sistem, özellikle dış politika konusunda yürütme erkinin daha geniş yetki ve hareket alanına sahip olmasını sağlamıştır. TBMM'nin dış politika sürecinde yeterince etkin olmayışı ve tek adam anlayışına yatkın siyasal kültür gibi etkenler nedeniyle iktidar, kimi zaman başbakan, kimi zaman cumhurbaşkanı, kimi zaman da bir darbeci generalin şahsında bütünleşmiştir. Bu çerçevede, lider dediğimiz yöneticilerin, diğer tüm politika alanları gibi, dış politikada da kendi programlarını uygulamaya çabaladıkları fakat çeşitli faktörler nedeniyle zaman zaman zorluklarla karşılaşarak farklı tutumlar aldıkları görülmektedir. Makalede, söz konusu faktörler, ekonomik çıkar, stratejik vizyon, iç politika gereksinimleri ve dış destek arayışı şeklinde özetlenen dört kategoride değerlendirilmiştir.

Aldıkları tutumlar ve izledikleri politikalara genel olarak bakıldığında yapılabilecek ilk saptama karar vericilerin pragmatizme yatkın olduklarıdır. 1923'ten günümüze, çeşitli vesilelerde liderler, genellikle daha büyük sıkıntılara yol açmamak, iktidardaki konumlarını ve işleyen düzeni sürdürmek kaygısıyla kendi programlarının dışında kararlar alarak pragmatik bir tutum sergilemişlerdir.

İkincisi, liderlerin dış politikaya yön verirken, iktidara gelmek için desteğinden yararlandıkları aktörlerin çıkar algısını ve ideolojisini gözettikleri görülmektedir. Stratejik vizyon kısmında temel kaygılar olarak dile getirdiğimiz beka ve kalkınma kaygısı bu çerçevede anlaşılmalıdır. Yani, "nasıl bir Türkiye" sorusuna verilen yanıtı, lideri destekleyen aktörlerin tutumları şekillendirmiştir. Bu bağlamda, ticaret burjuvazisi-toprak sahipleri ikilisine dayanan Menderes iktidarının kalkınma kavramından anladığıyla "halkçılık" ve anti-emperyalizm iddiasıyla öne çıkan 1970'lerdeki Ecevit iktidarlarının kalkınma anlayışı ve dolayısıyla dış politika uygulamaları farklı olmuştur.

Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'sinin otoriter nitelikli siyasal sistemindeki iktidarların ya da bir darbe yönetiminin iç politika gereksinimleriyle 1960 sonrasında iktidara gelen sivil bir liderinki arasında da önemli farklar bulunmaktadır. Dış destek arayışı merceğinden Türkiye'nin dış politika tarihine bakıldığında ise özellikle 1945'ten önce başarılı bir denge siyaseti izlenirken söz konusu tarihten sonra durumun değiştiği görülmektedir. Bu tarihten itibaren iktidarların ve dolayısıyla liderlerin ABD desteğini önemsedikleri, bu desteği reddetmeye kalkanların ise kısa süre sonra iktidarlarını yitirdikleri görülmektedir. Türkiye'nin dış politika-sındaki ABD etkisi, kimi zaman stratejik ittifak olarak övülürken kimi zaman da taşeronluk ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek eleştirilmektedir. Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla değişebileceği düşünülen bu durumun, en azından söz konusu üyelik gerçekleşene dek devam etme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Armaoğlu, Fahir (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) (2007). *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*,
www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_bakanligi_yayinlari/ab_uyum_yasa_pa
ketleri.pdf [Erişim: 27.05.2013].
- _____, (2011). *Siyasi Reformlar-I*, www.abgs.gov.tr/files/rehber/04_rehber.pdf
[Erişim: 27.05.2013].
- Baykal, Sanem (2001). “AET’yle İlişkiler”. *Türk Dış Politikası*. C. I. Der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yay. 808-853.
- Bölükbaşı, Deniz (2008). *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Cottam, Marta L., vd. (2010). *Introduction to Political Psychology*. 2. ed. Sussex: Psychology Press.
- Denk, Erdem (2011). *Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Deringil, Selim (2000). *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Erhan, Çağrı (1996). *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. Ankara: Bilgi Yay.
- _____, (2001). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası*. C. I. Der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yay. 522-575.
- _____, (2003a). *Yaşayan Lozan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- _____, (2003b). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası*. C. II. Der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yay. 34-82.
- Eroğul, Cem (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Yay.
- Fırat, Melek (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- _____, (2001). “Yunanistan’la İlişkiler”. *Türk Dış Politikası*. C. I. Der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yay. 716-769.
- _____, (2009). “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”. *AKP Kitabı*. Der. İlhan Uzel ve Bülent Duru. Ankara: Phoenix Yay. 439-460.
- Güven, Erdal (2013). *Radikal*. 3 Mayıs.

Hermann, Margaret G. ve Thomas Preston (1994). "Presidents, Advisers, and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements". *Political Psychology* 15/1: 75-96.

Hürriyet. 13 Ocak 1966.

Kürkçüoğlu, Ömer (2006). *Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri*. Ankara: İmaj Yay.

Resmi Gazete (RG) (1 Temmuz 1974). No. 14932.

Saray, Mehmet (2000). *Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Sosyal, Mümtaz (1964). *Dış Politika ve Parlamento*. Ankara: AÜ SBF Yay.

Şık, Barkın (2003). *Milliyet*. 1 Şubat.

TC Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (2012). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım, www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx [Erişim: 27.05.2013].

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (1981). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. Ankara: ODTÜ Yay.

Tezel, Yahya Sezai (1970). "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist Miydi? Chester Ayrıcalığı". *AÜ SBF Dergisi* 25/4: 287-317.

_____, (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. Ankara: Yurt Yay.

Uzgel, İlhan (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*. Ankara: İmge Yay.

Yavuz, Turan (2006). *Çuvallayan İttifak*. Ankara: Destek Yay.

Yeşilyurt, Nuri ve A. Akdevelioğlu (2009). "AKP Döneminde Türkiye'nin Orta-doğu Politikası". *AKP Kitabı*. Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru. Ankara: Phoenix Yay. 381-409.

Structural Factors Directing Decision Makers in Turkish Foreign Policy

Çağrı Erhan*

Ersin Embel**

Abstract

In this article various cases which represent well-known Turkish foreign policy decisions will be examined within four structural factors. The factors in question are as follows: economy and development, strategic vision, domestic policy and international conjuncture. It will be accentuated through a historical perspective how the factors in question affect the attitudes of Turkish decision-makers regardless of their personal or psychological qualities. As set forth in the article, since the establishment of the Republic, foreign policy decisions have been directed by different factors from time to time, such as economic perception, domestic policy concerns, search of foreign support or strategic considerations.

Keywords

Turkish foreign policy, structural factors, decision-maker, foreign policy, domestic policy, strategy, pragmatism.

---

* Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Political Science – Ankara / Turkey
cagri.erhan@politics.ankara.edu.tr

** Dr., Ankara University, Faculty of Political Science – Ankara / Turkey
embel@politics.ankara.edu.tr

Структурные факторы, влияющие на принятие решений во внешней политике Турции

Чагры Эрхан*

Эрсин Эмбель**

Аннотация

В этой статье определены важные события, представляющие собой принятие основных внешнеполитических решений в Турции, рассмотрены в рамках четырех структурных факторов. Эти факторы: экономика и развитие, стратегическое видение, внутренняя политика и международная конъюнктура. В работе показано, как эти факторы влияют на принятие решений в исторической перспективе, без учета личных или психологических особенностей лидеров. Как и требовалось доказать, с момента основания Турецкой Республики решения по внешней политике страны иногда были обоснованы экономической необходимостью, иногда внутренними политическими проблемами, а иногда были приняты в рамках необходимости внешней поддержки и/или стратегического анализа.

Ключевые слова

внешняя политика Турции, структурные факторы, принимающие решения, внешняя политика, внутренняя политика, стратегия, прагматизм

---

* Проф. док. Анкаринский университет, факультет политических наук – Анкара / Турция
cagri.Erhan@politics.ankara.edu.tr

** док. Анкаринский университет, факультет политических наук – Анкара / Турция
embel@politics.ankara.edu.tr